

fotograferen

- schrijven

mapping

luisteren

scoring

methode

- kunst

onderzoek

methode

methode

methode

methode

methode

methode

methode

methode

Dit is de Collectie Artistieke Methodes (CAMs): een toolbox vol inspirerende methodes voor artistiek onderzoek. Geen stoffig handboek, maar een uitnodiging om je creatieve gereedschap op te poetsen en aan de slag te gaan. Of je nu docent, student, onderzoeker of gewoon nieuwsgierig bent: deze collectie is van jou.

Wat is het?

De Collectie Artistieke Methodes is een groeiende verzameling van inspirerende onderzoeksmethodes binnen de kunsten. Het is geen museumcollectie die je niet mag aanraken, maar een actieve verzameling bedoeld om mee aan de slag te gaan. Probeer een methode uit, pas 'm aan, combineer er twee of drie en kijk wat er gebeurt. Elke methode is flexibel en vraagt vooral om jouw eigen draai. Want in artistiek onderzoek bestaat geen one size fits all. De methode moet je altijd aanpassen aan de context waarin jij onderzoek doet. Juist dat is wat het zo spannend maakt.

Waarom?

We leven in een wereld vol complexe vragen. Van klimaatproblemen tot sociale vraagstukken: er is genoeg te onderzoeken. In plaats van pasklare antwoorden te geven, nodigt artistiek onderzoek je uit om te verkennen, bevragen en proberen. Deze Collectie Artistieke Methodes biedt methodes die je anders laten kijken, luisteren, denken en maken – essentieel in

het kunstvakonderwijs én daarbuiten.

De “CAM’s” maken deel uit van een bredere beweging van Key Enabling Methodologies (de “KEM’s”). De KEM’s zijn ontwerp- en onderzoeksmethodes die professionals ondersteunen bij het ontwikkelen van gerichte interventies en innovaties. Met de CAM’s voegen we hier artistieke benaderingen aan toe. Waar traditionele onderzoeksmethodes vaak vaste kaders hebben, is artistiek onderzoek juist gesitueerd en context gebonden. De CAM’s bieden geen blauwdruk, maar dagen je uit om methodes aan te passen, te combineren en vorm te geven op een manier die past bij jouw praktijk en onderzoeksonderwerp.

Hoe gebruik je deze collectie?

Print de fiches, knip ze uit, experimenteer, probeer en hack de oefeningen die je tegenkomt. Gebruik de collectie naar eigen inzicht en behoefte om jouw artistieke onderzoek te verdiepen en te verbreden.

Kortom: met de Collectie Artistieke Methodes kun je direct aan de slag. Durf te experimenteren, ontdek nieuwe werkwijzen en maak ze je eigen. En keer af en toe terug op www.kunst-onderzoek.nl, want dit is een collectie waar we steeds nieuwe methodes aan toe zullen voegen.

Veel plezier, succes, en vergeet vooral niet om te spelen,

Veerle Spronck

(projectleider Kunst=Onderzoek)

Fabiola Camuti

(programmameider Onderzoek in het Onderwijs, sector Kunst)

Colofon

Redactie

Marjolijn van den Berg,
Veerle Spronck en Debbie Straver

Auteur en interviewer

Robert van de Walle

Grafisch Ontwerp

Studio Remco van Bladel

Werkwijze

schrijver Robert van de Walle
interviewde lectoren en (docent-)
onderzoekers over hun methodes en
schreef op basis van die gesprekken
de fiches voor de Collectie Artistieke
Methodes. Gaandeweg zullen er
nieuwe methodes aan de collectie
toegevoegd worden.

Input per methode

Fotograferen

Anke Coumans van het lectoraat
Image in Context, Hanze Hogeschool
en Lino Hellings van Participatory
Artists Press Agency

Schrijven

Nirav Christophe en Jorrit Thijn van het
lectoraat Grensverleggende Artistieke
Praktijken, HKU (Hogeschool voor de
Kunsten Utrecht)

Mapping

Ties van de Werff, Marlies Vermeulen
en Remy Kroese van het lectoraat
What Art Knows, Hogeschool Zuyd

Luisteren

Alice Twemlow en Christine Hvidt van
het lectoraat Design van de Koninklijke
Academie voor de Kunsten (KABK)

Scoring

Falk Hübner en Danae Theodoridou
van het lectoraat Artistic Connective
Practices, Fontys Academy of the Arts

De 'Collectie Artistieke Methodes' is
een initiatief van het lectorenplatform
Kunst≈Onderzoek, dat wordt onder-
steund binnen de platformregeling

van Regieorgaan SIA. Wil je reageren
op de collectie? Heb je opmerkingen,
aanvullingen? Laat het ons weten via
kunstenonderzoek@gmail.com

www.kunst-onderzoek.nl

fotograferen

kunst onderzoek

De kans dat je nog nooit een foto hebt gemaakt is behoorlijk klein. Maar hoe zet je fotografie nu specifiek in als artistieke onderzoeksmethode? Dat zit vooral in de houding en het doel waarmee je fotografeert. Bij fotografie als onderzoek wil je dat foto's je iets vertellen wat je nog niet wist. In het dagelijks leven dienen foto's meestal als bevestiging: je bent op een mooie plek op vakantie en je maakt een foto om te laten zien hoe mooi het er is. Maar als je fotografie inzet als onderzoeksmethode wil je juist iets ontdekken. Je wil je verbazen en nieuwe ideeën krijgen.

Om foto's te maken die je iets nieuws vertellen, helpt het om niet te lang na te denken tijdens het fotograferen. Het is beter om in korte tijd veel foto's te maken van het onderwerp of de plek die je interesseert. Je oog valt op iets en je maakt er meteen een foto van. Je foto's zijn deel van het onderzoeksproces, niet het eindproduct. Het gaat er dus niet om dat je 'mooie plaatjes' maakt, of een gelaagde, kunstzinnig serie.

Een volgende stap in je onderzoek is het bekijken van al die foto's die je gemaakt hebt. Je gaat selecteren en nadenken: Welke foto's verbazen je of brengen je in de war? Heb je iets nieuws geleerd? Als je foto's konden praten, wat zouden ze dan tegen je zeggen? In je onderzoek kan het nuttig zijn om andere mensen te betrekken. In een verpleeghuis

Project Anders Belicht, WildWalk01 door Minerva studenten volgens de PAPA aanpak van Lino Hellings. Lectoraat Image in Context (Hanze).

betrek je misschien eerst de verzorgers en later ook mantelzorgers. Als je bijvoorbeeld onderzoek doet naar de wijk waar je woont, kun je ook andere buurtbewoners foto's laten maken. Ook in een latere fase, als je foto's gaat selecteren en gaat nadenken over wat deze betekenen, kan het helpen om anderen mee te laten kijken om te zien wat hen opvalt, en tot welke inzichten dat leidt.

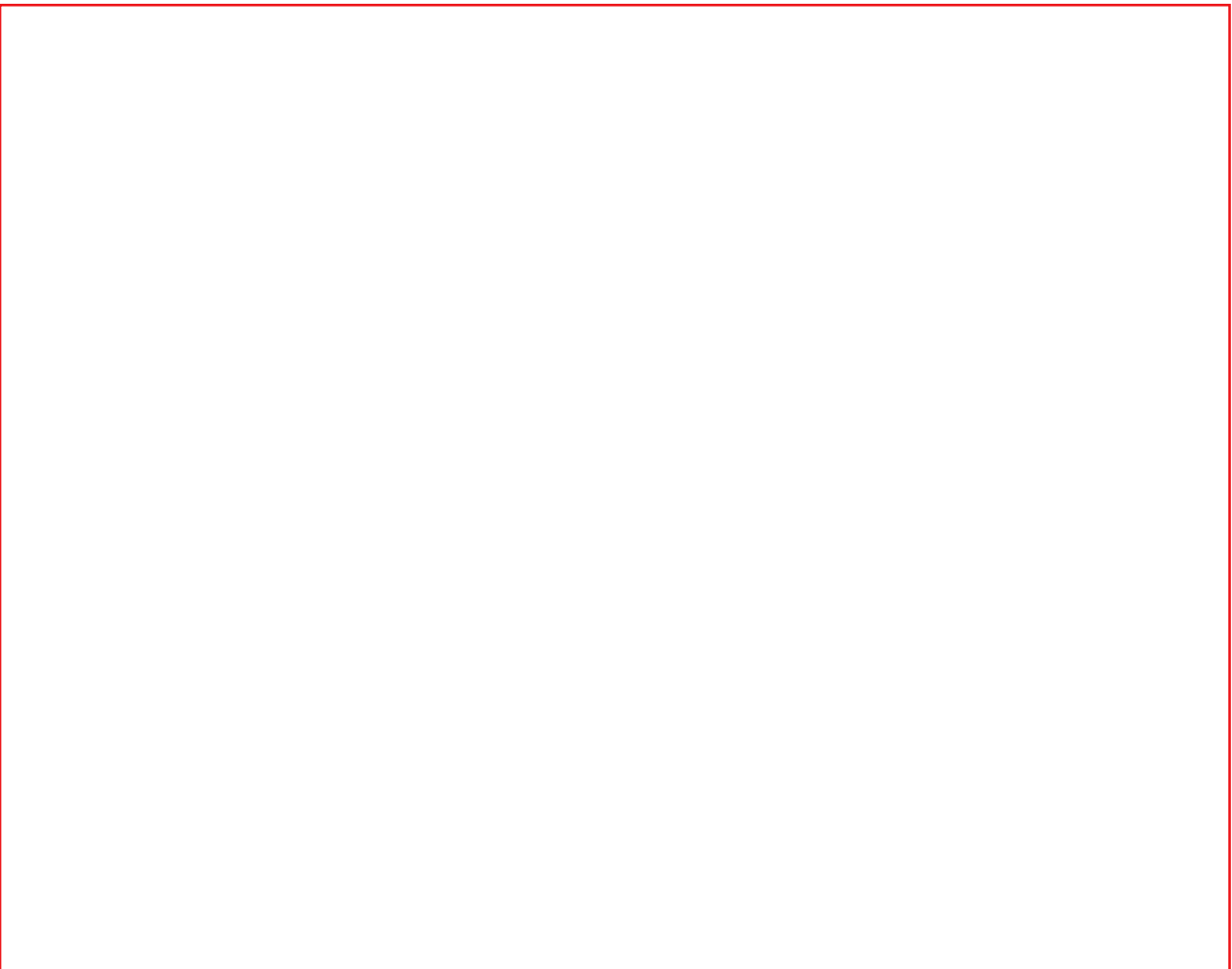
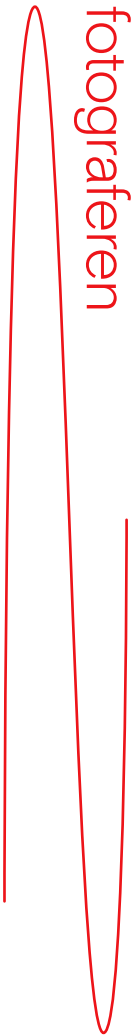
Studenten van Academie Minerva gebruikten fotografie om onderzoek te doen in een verpleeghuis voor mensen met dementie. Ze baseerden zich daarbij op een aanpak die door kunstenaar Lino Hellings is ontwikkeld, de zogenaamde PAPA-methode (Participating Artists Press Agency). Waar Lino Hellings vooral werkt in de publieke buitenruimte, daar werd nu onderzoek gedaan in een instelling. Studenten en verpleegkundigen liepen door het verpleeghuis met als opdracht 'fotografeer alles waar je blik op valt'. Aan het einde van elke dag selecteerde iedereen twee van hun eigen foto's en zette die op een gezamenlijke website met een korte tekst erbij. Dit deden ze zeven dagen lang. Na afloop gaf iedereen een presentatie over de 14 foto's die ze geselecteerd hadden aan de leiding van het verpleeghuis. Via de foto's

ontdekten ze met elkaar nieuwe dingen over het verpleeghuis. Zo merkten ze dat de ruimtes waar de mensen met dementie woonden een beetje 'doods' waren: er stonden wel spullen, maar die hadden geen geschiedenis, geen betekenis. Het leken wel nagemaakte woonkamers zoals je die in een meubelzaak vindt. Voor de leiding en de medewerkers van het verpleeghuis was dat waardevolle informatie: ze gingen opeens met een frisse blik naar hun omgeving kijken. Door elkaars foto's te vergelijken, leerden de studenten daarnaast over hun eigen fotografische benadering van het verpleeghuis: of ze afstand hielden of juist close-ups maakten, of ze vooral mensen wilden fotograferen of juist de briefjes die aan de muur hingen.

fotograferen

fotograferen

schrijven

Vaak denken mensen dat schrijven iets is wat je pas doet ná je onderzoek, als je opschrijft wat je hebt gedaan en geleerd. Maar je kunt schrijven ook inzetten als artistieke onderzoeksmethode. Je gebruikt dan vaak een vorm van creatief schrijven, bijvoorbeeld een dagboek, een monoloog, een gedicht, een verhaal, of een brief. Of je gaat op een vrije, ongestructureerde manier schrijven (freewriting). Bij schrijven als onderzoeksmethode gaat het er niet om dat je een perfect eindproduct maakt. Het gaat om de kennis die je ontdekt tijdens het proces van het schrijven.

Als je bijvoorbeeld een gedicht schrijft tijdens je onderzoek, wil dat niet zeggen dat je dat gedicht ook in je uiteindelijke onderzoeksverslag zet (al mag dat natuurlijk wel).

Door schrijven boor je nieuwe vormen van kennis aan. Het gaan dan niet om feitenkennis maar meer om ervaringskennis: kennis die je met je meedraagt, maar die je niet zomaar als een rijtje feiten kunt opschrijven. Door verschillende vormen van kennis naast elkaar te leggen (bijvoorbeeld ervaringskennis naast wetenschappelijke

kunst onderzoek

kennis), breng je je onderwerp vanuit meerdere perspectieven in beeld.

Om nieuwe kennis te verzamelen, kun je een brief schrijven aan je onderzoeksonderwerp – of dat nu een persoon is, of het materiaal beton, of een stad. Een student uit Beiroet wilde graag schrijven over die stad. Ze studeerde in Nederland, dus ze kon niet zomaar naar Beiroet om daar onderzoek te doen. Daarom schreef ze een brief aan Beiroet. Ze stelde de stad vragen. Hoe ben je zo geworden? Met welk dier zou je jezelf vergelijken? En daarna schreef ze een brief terug, van Beiroet aan haarzelf. Doordat ze haar verbeelding moest gebruiken, kon ze verwoorden wat die stad voor haar betekende. Door fictie in te zetten kwam ze bij haar ervaringskennis.

Project: Robotstories, Lectoraat Grensverleggende Artistieke praktijken (HKU). Beeld: Joyce Vlaming (Axion Continu)

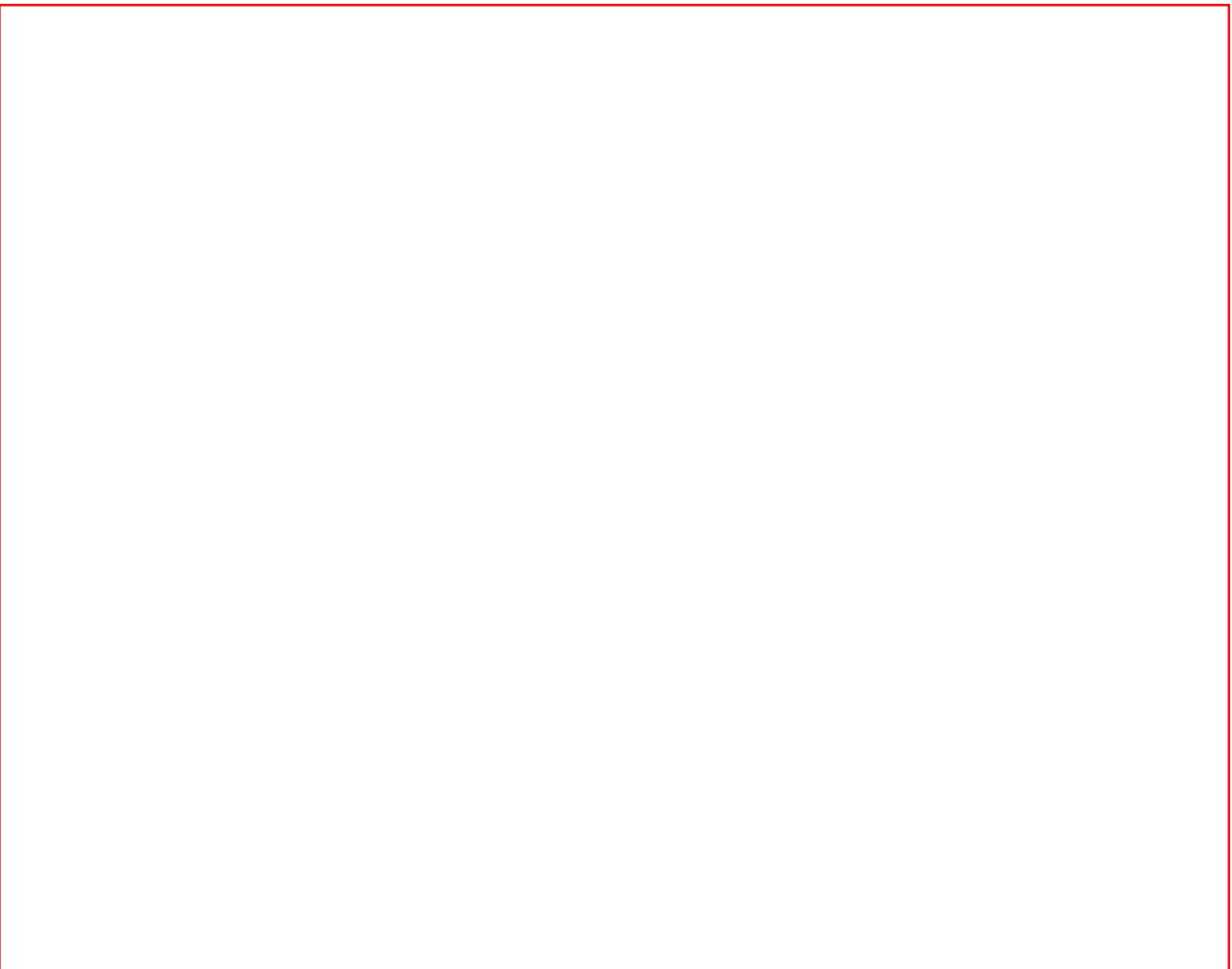
In het project Robotstories: Speculatieve scenario's voor sociale robots in de zorg onderzochten schrijvers en onderzoekers van de HKU wat voor rol robots in de toekomst in de zorg zouden kunnen spelen.

Ze maakten daarbij gebruik van verbeelding en literaire verteltechnieken. Ze spraken met cliënten, zorgprofessionals, en robotwetenschappers en vroegen hoe zij zouden aankijken tegen het inzetten

van robots in de zorg. Wat zou er nodig zijn om robots een positieve rol te laten spelen? Op basis van deze gesprekken schreven ze verhalen waarin ze probeerden een toekomst voor te stellen voor sociale zorgrobots. Daarbij verbeeldden ze zowel de mogelijke positieve als moeilijke kanten daarvan. De verhalen zijn gepubliceerd in het boekje Denk je dat de robot eenzaam is 's nachts?

schrijven

mapping

Mapping betekent: in kaart brengen. We gebruiken allemaal weleens kaarten, bijvoorbeeld om de weg te vinden in een onbekende stad. Dat zijn meestal kaarten waaruit heel veel informatie is weggelaten. Je ziet alleen de straten, zodat je weet hoe je zo snel mogelijk van A naar B kunt lopen. In zo'n soort kaart is de werkelijkheid vervormd: je ziet niet hoe de huizen in die stad eruitzien, hoe het er ruikt, wat voor geluiden je hoort. Bovendien zie je nooit hoe de kaartenmaker te werk is gegaan, terwijl daar juist veel kennis wordt ontwikkeld.

Als je een onderwerp in kaart brengt als onderdeel van een artistiek onderzoek, gaat het er niet om de werkelijkheid op een bepaalde manier weer te geven, maar om het in kaart brengen als een proces dat kennis produceert. Zijn er ook andere manieren om van A naar B te lopen? Wat valt je op aan deze plek? Welke problemen hebben de inwoners? En waar zijn ze trots op? Het gaat erom dat je met nieuwsgierigheid en verwondering naar je onderwerp kijkt.

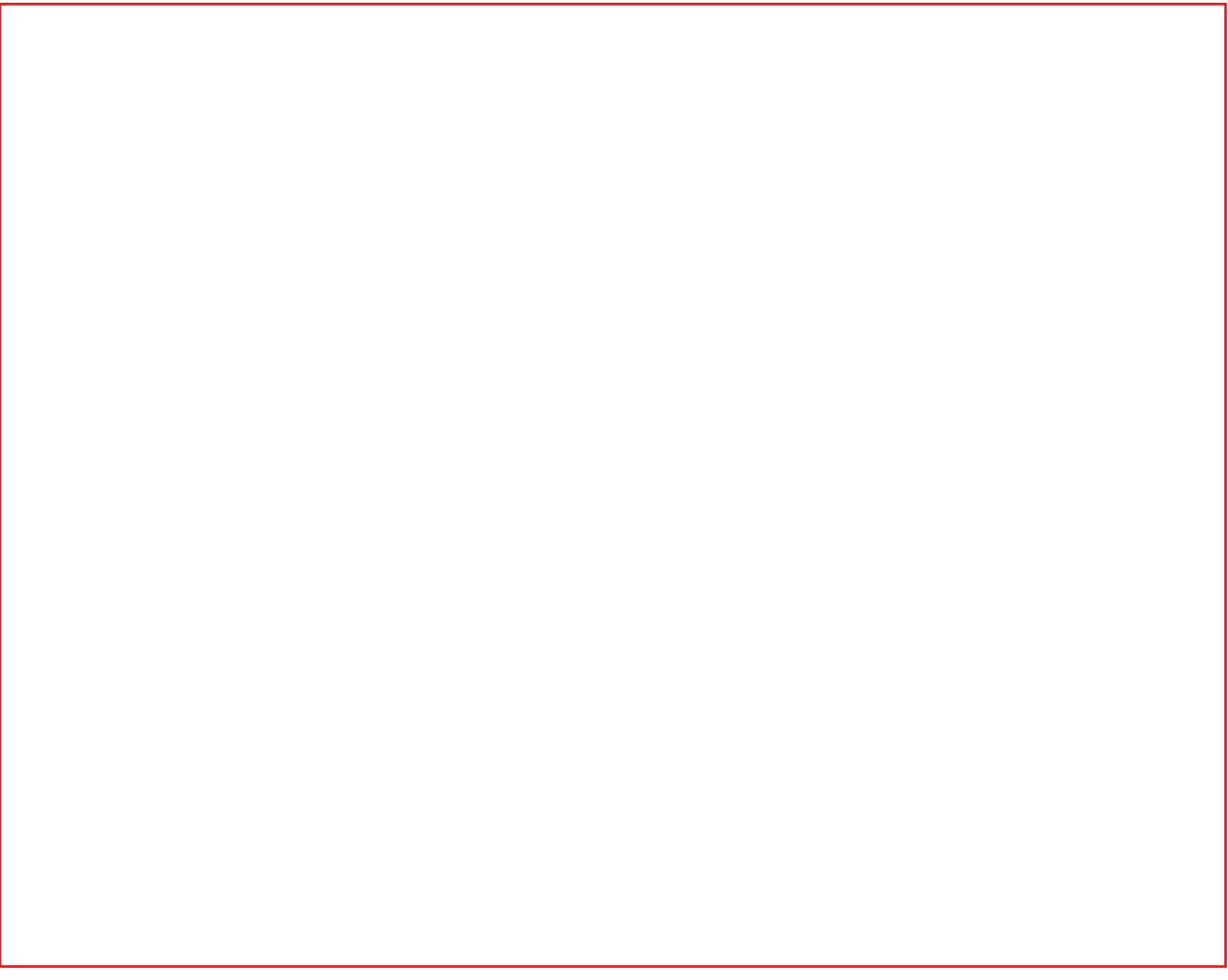
'In kaart brengen' hoeft trouwens niet alleen over fysieke plaatsen en ruimtes te gaan. Kunstenaars kunnen bijvoorbeeld ook 'kaarten' maken van lichamen, of van relaties tussen mensen. Een kaart kan getekend zijn, maar kan ook foto's of tekst bevatten, of bestaan uit een driedimensionale installatie. In een kaart kun je

kunst onderzoek

mapping

luisteren

We leven in een wereld waarin kijken en zien vaak centraal staan. Maar er zijn ook kunstenaars die juist gaan experimenteren met luisteren en geluid als een vorm van artistiek onderzoek. Door te focussen op luisteren, proberen ze dingen te ontdekken die in het dagelijks leven onopgemerkt blijven. Het is hierbij belangrijk om een onderscheid te maken tussen horen en luisteren. Horen doet iedereen automatisch, de hele dag door. Om te luisteren moet je bewust je aandacht ergens op richten.

Het inzetten van luisteren als onderzoeksmethode gebeurt op allerlei verschillende manieren. Je kunt bijvoorbeeld geluiden uit je dagelijkse leven opnemen op je telefoon om een geluidsarchief aan te leggen. Of gaan wandelen en daarbij meer letten op wat je hoort dan wat je ziet (dat wordt een sound walk genoemd). Maar je kunt ook gaan experimenteren met technologie, zoals speciale microfoons waarmee je kunt luisteren naar geluiden uit de aarde of in het water. Wat horen die, dat jouw menselijke oren niet (kunnen) horen?

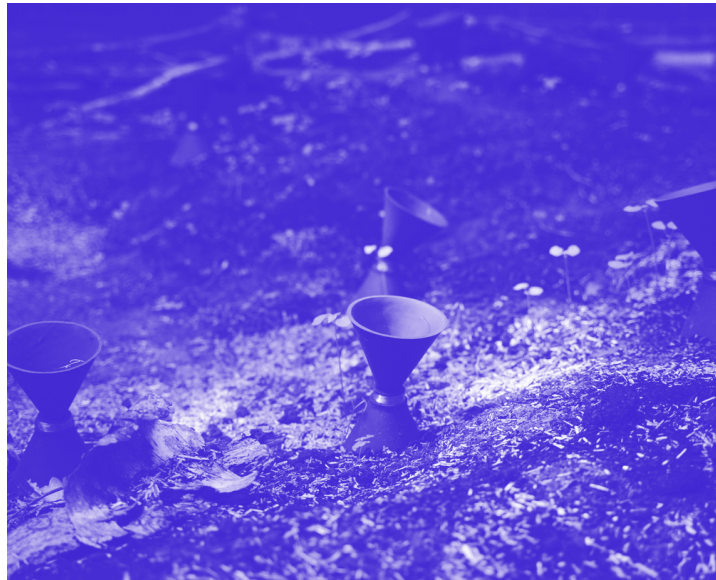
Geluidskunstenaars combineren luisteren vaak met het zelf produceren van geluid

kunst onderzoek

– dat wordt sounding genoemd. Bij sounding kan het gaan om muziek maken, maar dat hoeft niet. Ook een tekst voorlezen, een geluidsopname afspelen of andere klanken maken kunnen vormen van sounding zijn.

Een focus op luisteren kan ook een ethische en politieke dimensie hebben. Door te luisteren word je je bewust van geluiden die je normaal niet hoort. Naar wie of wat luisteren we? Welke geluiden en stemmen worden genegeerd? In je onderzoek kan het net zo belangrijk zijn om aandacht te besteden aan stilte, aan wat niet gehoord wordt, als aan geluid.

Werk van Christine Hvidt i.h.k.v. Listening: A Research Method in Art and Design. Lectoraat Design (KABK). Beeld: Lilli Weinstein

Het werk van de Amerikaanse muzikant en componist Pauline Oliveros is een inspiratiebron voor veel kunstenaars die luisteren inzetten als onderzoeksmethode. Haar methode, deep listening, gebruikt meditatieve oefeningen en improvisatie om het luisteren te versterken.

Kunstenaar Christine Hvidt deed onderzoek naar een grote, oude boom in de duinen. Dat deed ze door regelmatig voor langere tijd te zitten of liggen in de wortels en takken van de boom, soms wel acht uur achter

elkaar. Terwijl ze daar was, luisterde ze. Het maakte haar bewust van al het leven om haar heen, de bomen, de insecten, hoe alles met elkaar verbonden was. Juist omdat het lang zitten of liggen oncomfortabel was, voelde ze hoe haar lichaam tussen de lichamen van andere levende wezens lag. Door deze manier van luisteren – ze noemt dit long-term listening – probeerde ze zich af te stemmen op niet-menselijke vormen van leven.

oefening

Om te trainen in hoe je luisteren als onderzoeksmethode kunt gebruiken, kun je de volgende oefening proberen:

Kies een plek die je wilt verkennen, dit kan je woonkamer zijn, maar ook een café of het park waar je graag komt. Neem pen en papier en je telefoon mee. Je gaat zo op twee manieren luisteren: een keer via je eigen oren en een keer via je telefoon.

notities:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

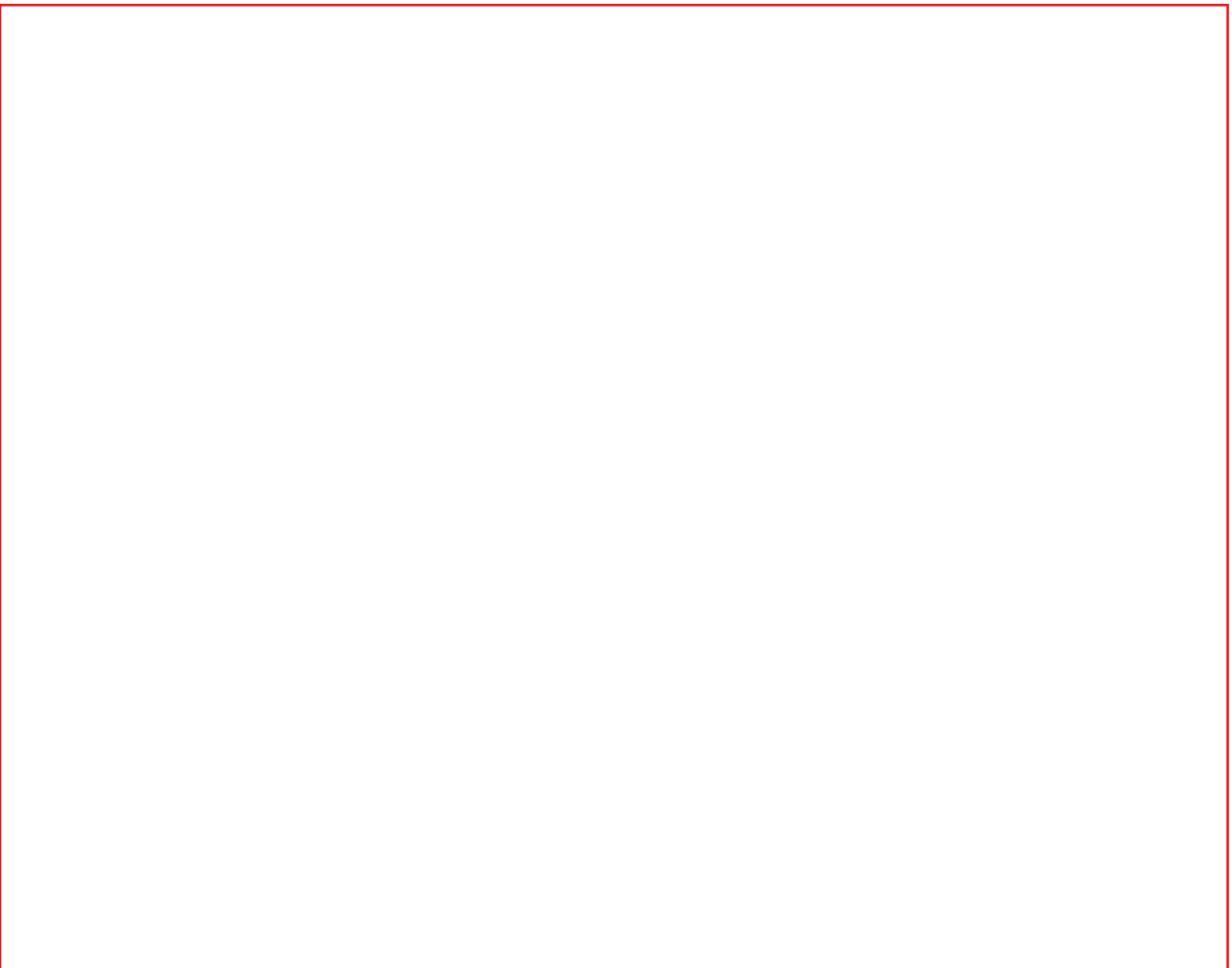
.....

- 1) Bedenk hoe lang je wilt gaan luisteren: zet je bijvoorbeeld een timer? Of wil je blijven luisteren totdat je zelf vindt dat het genoeg is?
- 2) Neem met je telefoon het geluid van de ruimte op. Luister ondertussen zelf ook en maak aantekeningen van wat je hoort. Wat valt je op? Is het zacht? Hard? Natuurlijk of mechanisch? Zijn er geluiden die zich herhalen?
- 3) Als je klaar bent, luister je de opname op je telefoon terug. Bekijk vervolgens je eigen aantekeningen. Hoorde je hetzelfde als je telefoon? Is er iets wat nu hoort wat je net niet hoorde? Is de kwaliteit van het geluid anders?

Verder duiken in deze methode?

Pauline Oliveros. (2005). Deep Listening: A Composer's Sound Practice. Iuniverse.
Alice Twemlow (red.) (2024). Listening: A Research Method in Art and Design. KABK Lectorate Design.
Miriam Rasch. (2024). Luisteroefeningen: Over aandacht en ontvankelijkheid. Uitgeverij de Bezige Bij.

Iuisteren

scoring

Het woord scoring komt van het Engelse woord score. In de context van artistieke praktijken en onderzoeksmethoden kan de term score duidelijk breder begrepen worden dan de oorspronkelijke betekenis in de muziek (= een partituur). Een score bestaat uit aanwijzingen die je op papier zet zodat iemand anders ze kan uitvoeren. Er is dus een vertaalslag van het idee in jouw hoofd naar degene die het gaat uitvoeren, via het medium van de score. Een score kan allerlei vormen hebben. Je kunt je aanwijzingen uitschrijven als tekst, maar je kunt ze bijvoorbeeld ook tekenen.

Degene die de score uitvoert kan één persoon zijn maar ook een groep mensen. Je kunt ook een score schrijven voor jezelf, bijvoorbeeld aanwijzingen voor tijdens een performance. Aanwijzingen kunnen over van alles gaan: over hoe iemand moet bewegen, over wat iemand moet zeggen, of over klanken die iemand moet maken. Er zijn ook listening scores met instructies voor hoe je naar geluid kunt luisteren.

Bij het maken van een score moet je nadenken of je 'open' aanwijzingen wilt geven, waarbij de uitvoerende veel ruimte heeft om zelf keuzes te maken. Of wil je juist precies vastleggen wat de uitvoerende gaat doen?

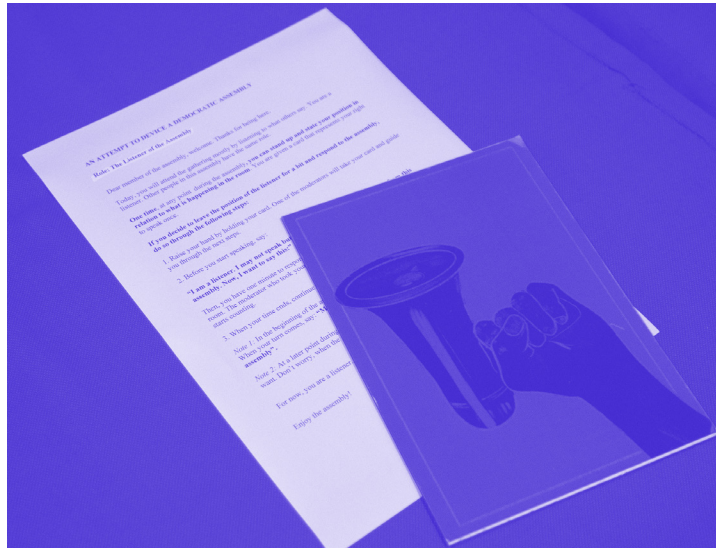
Het maken van een score als onderzoeksmethode kan een manier zijn om te

kunst onderzoek

experimenteren. Een scenograaf die een ruimte heeft ontworpen, kan bijvoorbeeld scoring gebruiken om te kijken hoe mensen zich in die ruimte bewegen. Wat gebeurt er als je mensen in die ruimte bepaalde instructies geeft over hoe ze zich moeten gedragen? En wat als je iets in die instructies verandert?

Maar er is nog een andere manier om scoring in te zetten als onderzoeksmethode. Je kunt een score ook achteraf maken: je kijkt bijvoorbeeld hoe dansers bewegen in een ruimte, of hoe mensen op straat lopen, en probeert dat daarna op papier te zetten. Scoring is dan een manier om achteraf het gedrag en de bewegingen van mensen te analyseren.

Scoring stelt je in staat om kennis en bewustzijn te ontwikkelen over bewegingen en handelingen, waarbij de specifieke nuances daarvan zichtbaar worden. Het biedt een methode om vluchtige, vaak moeilijk vast te leggen acties te documenteren en te analyseren.

The Practice Of Democracy / One Three Some – An Attempt for Deiving A Democratic Assembly van Danae Theodoridou. Lectoraat Artistic Connectie Practices (Fontys Academy of the Arts). Beeld: Veerle Vercauteren

Danae Theodoridou is een performancemaker en onderzoeker die geïnteresseerd is in ideeën over democratie en meningsvorming. Voor haar onderzoek maakt ze performances waarbij het publiek actief deelneemt. Bij haar performance *The Practice Of Democracy / One Three Some – An Attempt for Deiving A Democratic Assembly* kwam het publiek binnen in een ruimte waar stoelen in een kring stonden. Op elke stoel lag een vel papier met daarop een script. Het script bepaalde welke

rol de deelnemers hadden: lid van de assembly, of toeschouwer. Halverwege werden de rollen omgedraaid. Iedereen kreeg ook een soort 'joker'; als je die omhooghield kreeg je een minuut spreektijd voor de microfoon. Het script bevatte aanwijzingen voor wat de deelnemers moesten zeggen of doen, maar er was ook ruimte voor eigen inbreng. Met deze benadering en performatieve strategie wil Theodoridou zichtbaar maken hoe groepsdynamiek in democratische processen werken.

scoring

